

**Donanma Mecmuası'na Göre
Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. ve 20. Yüzyıllarda
Mağrip Siyaseti
The Maghrib Policy of the Ottoman Empire in the 19th and 20th
Centuries according to Donanma Mecmuası (The Journal of the
Navy)**

Nemlioğlu Koca Yasemin

Kocaeli Üniversitesi, Denizcilik Fakültesi

email: y.nemlioglukoca@kocaeli.edu.tr

ملخص :

*السياسة المغاربية للإمبراطورية العثمانية في القرنين التاسع عشر و العشرين من خلال
دوننما مجموعسي (مجلة البحرية)*

تعتبر الجزائر أكبر دولة في القارة الأفريقية من حيث المساحة و هي بمثابة
بوابة نحو إفريقيا جنوب الصحراء و تتمتع بشريط ساحلي يمتد على أكثر من 1200
كم. بحكم موقعها الجغرافي لعبت الجزائر دورا بارزا في الهيمنة السياسية و التجارية
 بالمنطقة في الفترة العثمانية. رغم خضوع المنطقة المغاربية (الجزائر- تونس و طرابلس
 الغرب) ابتداء من أواسط القرن 19 و 20 م تحت الحكم الاستعماري الأوروبي , فقد
 ظلت المنطقة تحضي باهتمام بالغ من طرف الدولة العثمانية و دعوتها للجهاد ضد
 الإستعمار الغربي أثناء الحرب العالمية الأولى .

لقد قامت الدولة العثمانية الى جانب دول المحور بدعوة كل المسلمين بالعالم
 للانضمام الى حركة الجهاد ضد قوات الحلفاء بالعالم. و لقد لعبت الصحافة العثمانية
 دورا بارزا لشحن همم المسلمين من خلال دعوة الخليفة العثماني. من أهم تلك
 الصحف و المجلات يمكن ذكر "مجلة الأسطول العثماني" التي عملت بنشرها النقابة
 البحرية العثمانية بين سنتي 1910-1919 م . تحتوي هذه المجلة على العديد من المقالات
 حول أوضاع البحرية العثمانية و الأحوال الخارجية للدولة العثمانية و التي قام
 بتحريرها عدد هم من المثقفين و الإداريين و ضباط البحرية العثمانية. من خلال هذه
 الدراسة نحاول إبراز أهمية موقع الجزائر و المنطقة المغاربية على العموم في السياسة

الخارجية العثمانية و الأهمية التي كانت تحضي بها الجزائر في أواسط الساسة و النخبة المثقفة على الخصوص.

الكلمات المفتاحية :

مجلة الأسطول العثماني؛ الحرب العالمية الأولى؛ الجزائر في العهد الإستعماري؛ الخلافة العثمانية؛ الجهاد.

Abstract :

Algeria, the largest country in Africa, is the gateway to Central Africa by its more than 1200 km coast in the Mediterranean Sea. Due to its geographical location, Maghreb Region has played an important role in the commercial and political domination of the Ottoman Empire in the Mediterranean in the past. On the other hand, Algeria was of great importance in the success of Ottoman politics in the Western Mediterranean and North Africa. Despite the loss of Maghreb in the 19th-20th centuries, Algeria, Tunisia and Tripoli played an important role in the Mediterranean and jihad policies of the Ottoman Empire. The Ottoman proclamation of the Great Jihad (Cihad-ı Ekber) in World War I in 1914 sets an example of the relation between religion and politics. The Ottoman leaders and its allied Germany act in union in the aim of proclaiming this jihad to all Muslim living outside Anatolia. During the war in Europe and the entry of the Ottoman Empire into the war, the Ottoman press adopted an Islamic rhetoric and explained to public the necessity of jihad to save Islam and Muslims around the World. Therefore, the Ottoman press was used in order to prepare the psychology of the masses for the war by publications. One of these publications, the “Donanma Mecmuası” (Navy Journal) was issued by the Navy Association in 1910-1919. In this journal, there were articles about the maritime, naval and foreign policy of the Ottoman Empire, whose authors were navy officers, bureaucrats and intellectuals. In this study, an attempt has been made to explain examples of the Donanma Mecmuası reflecting the view of the Ottoman Navy towards the Maghreb politics at the beginning of the 20th century.

Keywords :

Navy Journal; World War I; Algeria in Colonial Times; The Ottoman caliphate; Jihad.

1. Giriş

Afrika'nın en büyük ülkesi olan Cezayir, Akdeniz'deki 1200 km kıyısı ile Orta ve İç Afrika'nın denize açılan kapısı durumundadır. Mağrip bölgesi, coğrafi konumu nedeniyle geçmişte Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz'deki ticari ve siyasi hakimiyetinde önemli bir rol oynamıştır. Cezayir ise, Batı Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki Osmanlı siyasetinin başarısında büyük önem taşımaktaydı.

Cezayir Fenikeliler, Romalılar, Vandallar, Bizanslılar ve Araplar'ın hakimiyetinde kaldıktan sonra 16. yüzyılda Osmanlı yönetimine girdi. Endülüslü Müslümanlar'a yardım amacıyla Osmanlı tarafından ilk kez 1487 yılında Kemal Reis Cezayir'e gönderildi. İspanyadan Cezayir'e Müslümanların naklinin yapıldığı harekatta Kemal Reis'e yeğeni Piri Reis de eşlik etmekteydi¹. 1505-1513 yılları arasında Mersel Kebir, Oran, Becaye, Tilemsan'ı ele geçiren İspanyollara karşı Ege ve Akdeniz'de faaliyet gösteren Hızır ve Oruç Reisler 1513 yılında Cerbe Adası'nı fethettikten sonra, 1516'da Cezayir ve batısındaki Şerşel'i aldılar. Oruç Reis, Tenes ve Tilemsan'ı almak için İspanyollar'la 1518'de yaptığı savaşta öldü. Sultan I. Selim (Yavuz), Hızır Reis'i "Hayreddin" lakabıyla Cezayir hakimi olarak tanıdı ve askeri yardım gönderdi. Bölgede Sultan I. Selim adına hutbe okutulmasıyla Cezayir Osmanlı Devleti'ne katıldı. Sultan I. Süleyman (Kanuni) ise Barbaros Hayreddin Paşa'yı İstanbul'a davet ederek, onu Cezayir (Adalar) Beylerbeyi unvanıyla Osmanlı Donanması'na Kaptan-ı Derya atadı. Böylece Cezayir doğrudan 1534 yılında Beylerbeyliğine katılmış oldu. Bunu izleyen yıllarda çok sayıda Türk korsanı Batı Akdeniz havzasına, Cezayir bölgesine geçti. Cezayir'deki Osmanlı-Türk hakimiyetinde Tunus, Trablusgarp ve Cezayir "Garp Ocakları" şeklinde adlandırılarak, ayrı bir statü ile yönetildi². Osmanlı Donanması'na bağlı Garp Ocakları Donanması, uzun bir süre Batı Akdeniz'de kontrolü sağladı. Merkeze olan coğrafi uzaklığın yarattığı koordinasyon zorluğu nedeniyle, otonom bir idareye sahip

¹PARMAKSIZOĞLU (İ.): « Kemal Reis », *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, VI. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1977, s. 566-569.

²UZUNÇARŞILI (İ.H.): *Osmanlı Tarihi*, C. III. TTK Yayınları, Ankara, s. 294-295.

olan bu donanmanın görevi Osmanlı'nın Afrika'daki topraklarının korunmasıydı. Burada amaç denizden gelecek çıkarmalara engel olmak; İngiltere, Hollanda, İspanya, İtalya ve Fransa başta olmak üzere bölgedeki donanmaların güçlenmesine fırsat vermemek, yabancı ticaret gemilerinin faaliyetlerini engellemek ya da vergiye bağlamak, Batı donanmalarının savaş gemilerinin Akdeniz'e girişlerini engellemekti. Osmanlı Devleti'nin Mağrip'i ele geçirişiyile Avrupa Devletleri'nin etki alanı daralmış; özellikle Sicilya, Katalonya, Valensiya ve Fransız Riviera bölgeleri tehdit altına girmişti. 17-18. yüzyıllarda ise Osmanlı Devleti sınırlı güç faaliyetleriyle batıyla olan ilişkilerinde denge siyaseti yürütmeye çalışıyordu ve Mağrip bölgesindeki yönetimde yerel otoritelerin ihtilafları nedeniyle Avrupa Devletleri'nin etkisi artmaya başladı. Mağrip bölgesinin özel statüsü çerçevesinde yer alan Cezayir ise, Beylerbeyliği Devri (1518-1587), Paşalar Devri (1587-1659), Ağalar Devri (1659-1671) ve Dayılar Devri (1671-1830) olmak üzere dört farklı dönem yaşadı³. Başkent İstanbul'a en uzak eyalet olmasına rağmen, Mağrip bölgesi Türkler'in bu bölgeye yerleştirilmesi ve yerel halkla kaynaşmaları; yine özellikle Cezayirliler'in Türk donanması-ordusunda yer almaları ve başarılarıyla bir birliktelik oluşmuş ve sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Bölgenin halen Türkiye ile olumlu ilişkileri bulunduğunu, Türkler'le olan tarihi bağların ve birlikteliğin kopmadığını göstermektedir.

19. yüzyıl başlarında Avrupa Devletleri Osmanlı'nın Cezayir'deki deniz gücünden ve Batı Akdeniz'deki etkinliğinden kurtulmanın yollarını aramışlardır. Önce İngiltere ve Fransa, sonra Danimarka, Hollanda, İsveç ve İtalya, Cezayir ve diğer Garp Ocakları ile antlaşmalarla yıllık vergi vererek gemilerini korumaya çalışmışlardır. Avusturya, Prusya ve Hollanda'nın desteğini alan İngiltere 1816 yılında Akdeniz'e bir filo göndererek Cezayir'i topa tuttu ve gemilerini batırdı. Böylece deniz gücünü kaybeden Cezayir,

³**KURAN (E.)** : *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karsısında Osmanlı Siyaseti*, İÜEF Yayınları, İstanbul, 1957, s. 5-7. Orhan Kılıç bu dönemlerin ve isimlendirmelerinin yanlış olduğunu, beylerbeylerin de paşa olduğunu, bu nedenle beylerbeyi ve dayılar dönemi olarak ayrılması gerektiğini belirtmektedir. **KILIÇ (O.)** : « Beylerbeylerden Dayılara Cezayir-i Garp Vilayeti/Eyaleti'nin Yönetimi ve Yöneticileri », *Cappadocia Journal of History And Social Sciences*, Vol.9, 2017, s. 418-439.

Osmanlı Devleti'nin içerde ve dışarıda büyük sorunlarla uğraştığı bu dönemde, Fransa'nın işgaline açık bir hale gelmiştir. 1827-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, Yunan İsyanı ve Yunanistan'ın kurulmasıyla Ege-Akdeniz denizyolu güvenliğini kaybeden Osmanlı Devleti Cezayir'i savunamamıştır. Fransa 5 Temmuz 1830 tarihinde 100 savaş gemisi ve 37.000 askerle Cezayir'i işgal etti. Cezayir'in Fransızlar tarafından işgal edilmesini kabullenmemesine rağmen Osmanlı Devleti, 1847 yılında eyalet üzerindeki haklarından feragat etti. 9 Aralık 1848 tarihinde Cezayir'i resmen Fransız toprağı ilan eden Fransa, sonrasında isedoğuya yönelerek ve 1881 yılında Tunus'u işgal etti⁴. Fransa 16. yüzyıldan başlayarak ticari ilişkilerinin bulunduğu Cezayir'i işgal ederek Akdeniz'de stratejik bir mevki elde etmiştir, ardından İngiltere'nin de onayıyla Tunus'u ele geçirmiştir. İtalya'nın da 1912 yılında Trablusgarp'ı işgaliyle Kuzey Afrika'daki Türk yönetimi sona ermiştir. Bununla birlikte kaybedildikten sonra dahi başta Cezayir olmak üzere Tunus ve Trablusgarp, Osmanlı Devleti'nin 19-20. yüzyıllardaki siyasetinde önemli rol oynamıştır. Başkent için Mağrip toprakları çok önemlidir, çünkü bu alanları kaybeden Osmanlı Devleti doğrudan Anadolu ve Boğazlar'da Akdeniz'den gelecek tehlikelere açık hale gelmiştir. Nitekim Mağrip topraklarının kaybedilmesiyle Batı Akdeniz kontrolden çıkmış ve Avrupalılar için İstanbul'a denizden ulaşmak kolaylaşmıştır. Bunun etkisi özellikle önce Balkan Savaşları'nda, sonra da I.Dünya Savaşı'nda görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin son Kuzey Afrika toprağı olan Trablusgarp'ın kaybedilmesiyle başkent savunmasız kalmış ve Boğazlar girişinde açılan cephede yakın savunma yapılmak zorunda kalınmıştır.

2. Osmanlı Donanması'nın Sesi: Donanma Mecmuası

Donanma Cemiyeti tarafından 1910-1919 yılları arasında çıkarılan Donanma Mecmuası, sosyal hayatta ve halk üzerinde kamuoyu yaratmak amacıyla edebiyat, bilim, tarih, sanayi, tarım vb. konularında yayın yapan bir dergiydi. R. 6 Temmuz 1325/M.19 Temmuz 1909 tarihinde kurulan Donanma Cemiyeti bahriyenin malzeme, donanım, mühimmat vb. eksiklerini gidermek amacıyla, ordu mensubu subaylar ve bürokratlar tarafından kurulmakla birlikte, zaman içinde sanayici ve tüccarların da katıldığı bir sivil

⁴Kuran, a.g.e., s. 60.

toplum örgütüydü. Cemiyet Osmanlı Devleti'nin son dönem denizcilik faaliyetlerine yön veren bir kuruluştur. Özellikle Balkan, I. Dünya Savaşları ve işgaller sırasında Türk ordusunun ve halkının moralini yükseltmeyi amaçlayan kültürel ve basın-yayın faaliyetlerinde de bulunmaktaydı. Bu amaçla cemiyetin yayın organı olarak çalışan Donanma Mecmuası, R.Mart 1326/M.Mart 1910 ile R.Mart 1335/M.Mart 1919 tarihleri arasında 191 sayı olarak çıkarıldı. Donanma Cemiyeti, dergi aracılığıyla güçlü bir donanma varlığının önemine vurgu yaparak, halktan donanmayı desteklemesini ve yardım edilmesini istemekteydi. Dergide, yazarları subay, bürokrat ve dönemin düşünce-felsefe adamları olan Osmanlı Devleti'nin denizcilik ve dış siyasetine ilişkin yazılarla birlikte çeviri, tarih, spor, eğitim, tarım, sanayi, teknoloji, sanat alanında yazı ve haberler yer almaktaydı. Yazı ve haberlerde konuyla ilgili çok sayıda fotoğraf ve resimlere yer verilirken, 20-48. sayılar arasında Arap halka yönelik Arapça yazılar da bulunmaktaydı. Derginin sayıları farklı zamanlarda Matbaa-i Hayriyye, Matbaa-i Osmani, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Ayyıldız Matbaası tarafından basılmıştır⁵. Derginin nüshaları Hakkı Tarık Us Koleksiyonu Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı, Milli Kütüphane, TBBM. Kütüphanesi'nde yer almaktadır.

Donanma Mecmuası-R.Mart 1326/M.Mart 1910-1. Sayı Kapağı-Sultan V. Mehmed Reşad

⁵ÖZÇELİK (S.) : *Donanma-yi Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, TTK yayınları, Ankara, 2000, s. 180-284.

3. Donanma Mecmuası'nda Yayınlanan Haber ve Yazılara Göre Osmanlı Devleti'nin Cezayir ve Mağrip Siyaseti

Bu çalışmada Osmanlı Donanması'nın ve düşünce adamlarının bakışını yansıtan Donanma Mecmuası üzerinden Osmanlı Devleti'nin 20. yüzyıl başındaki Mağrip siyasetine yönelik örnekler aktarılmaya çalışılmıştır. Derginin taranan nüshaları içinde 12 sayıda Osmanlı Devleti'nin Cezayir ve Mağrip siyasetiyle ve gelişmelerle ilgili yazılar bulunmaktadır.

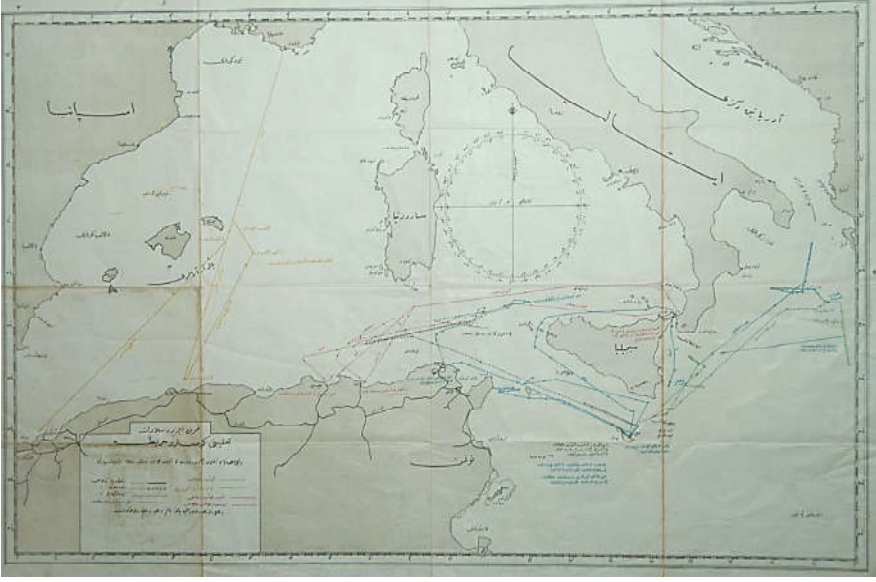
Osmanlı Devleti 1847 yılında Cezayir'i kaybetmiş olmasına rağmen bu topraklarındaki gücünü 20. yüzyıl başlarında da hissettirmeye çalışıyordu. Bunun ilk göstergelerinden biri donanma için Amerika'da yaptırılan Mecidiye kruvazörünün Cezayir'i ziyaretiydi. Osmanlı Hükümeti tarafından Amerikan William Cramp & Sons şirketine yaptırılan Mecidiye kruvazörü, denize indirilmesinden sonra İstanbul'a doğru yola çıktı. Atlantik'i ve Cebelitarık Boğazı'nı geçen kruvazör 12 Nisan 1904 tarihinde Cezayir'e ulaştı⁶. Cezayir limanında 2 gün kalan gemi Fransızlar tarafından hoş karşılanmasa da Cezayir halkında Osmanlı Devletinin ilgisini ve bir anlamda donanma gücünün varlığını hissettirdiği için ilgi ve destek yarattı.

Ağustos 1914 tarihinde I. Dünya Savaşıbaşlarken İngiliz ve Fransız donanmaları Batı Akdeniz'de yer almaktaydı ve Almanya savaşın başlangıcında bölgenin kontrolünü ele geçirmek için gemilerini Mağrip bölgesine gönderdi. Almanya öncelikle Fransa'nın Kuzey Afrika'daki ticari-askeri faaliyetlerini ve İngiltere'ye olan desteğini engellemek istemekteydi. Bu amaçla Almanya 3 Ağustos 1914 tarihinde Fransa'yla savaşa girmesiyle en güçlü 2 gemisi olan Goeben ve Breslau'ı Kuzey Afrika'ya gönderdi. Bu gemiler 4 Ağustos 1914'de Cezayir'de El Bouni (Bone) ve Sakikda (Philippeville) limanlarını bombaladı⁷. Cezayir limanlarında bulunan Fransız gemileri ve tesisleri büyük zarar gördü. İngiliz savaş gemileri tarafından izlenen Goeben ve Breslau doğuya yönelerek İstanbul'a gitmek için Ege Denizi'ne doğru

⁶**UYANIKER (F.)** : «I. Dünya Savaşı'nda Mecidiye Kruvazörü'nün Ruslar Tarafından Ele Geçirilmesi, Rus Donanmasındaki Faaliyetleri ve Geri Alınma Süreci », *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIX/38, 2019, s.27-74.

⁷«Cezayir Sevahilinin Bombardımanı» Tanin Gazetesi, R.25 Temmuz 1330/H. 7 Ağustos 1914.

harekete geçti. Çünkü daha önce Osmanlı Sadrazamı Said Halim Paşa ile Almanya Büyükelçisi Wangenheim arasında Osmanlı Devleti'ni savaşa sokacak gizli ittifak anlaşması imzalanmıştı. Böylece önceden planlanan Alman gemilerinin Cezayir'i bombalaması ve sonrasında İstanbul'a sığınmasıyla Osmanlı Devleti savaşa girmiş oldu⁸.

SMS Goeben (Yavuz) ve SMS Breslau (Midilli) 3-5 Ağustos 1914 Akdeniz'deki hareket rotalarını gösteren 1914 yılına ait komutan haritası, İstanbul Deniz Müzesi, No: 451/420

Derginin Temmuz 1911 17. sayısında⁹ çıkan yazıda kısaca Mağrip ülkelerinin coğrafyasından bahsedilerek bu bölgenin kaybında büyük hatalar yapıldığı belirtilmektedir. Cezayir ve Tunus'ta Fransızlar'ın yaptıklarının benzerini İtalyanlar'ın Trablusgarp'ta yaptığını burada aynı akıbeta uğranacağı aktarılmaktadır. Trablusgarp'ın savunulmasının ise devletin Doğu Akdeniz'deki varlığı için çok önemli olduğu belirtilmektedir. Osmanlı Afrikası olarak adlandırılan bölgenin İstanbul'la ilişkilerinin güçlü olduğu,

⁸NEMLİOĞLU KOCA (Y.) : « TCG Yavuz: Kocaeli'nde Bir Sancak Gemisi », *Uluslararası Kocaeli Tarihi Sempozyumu III*, C.4, 2016, s.2443-2468.

⁹R.Temmuz 1327/M.Temmuz 1911. Sayı 17.

Donanma Mecmuası'na Göre Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. ve 20. Yüzyıllarda Mağrip Siyaseti

bu ilişkinin bağılığın Fransız ve İtalyanlar tarafından bozulamayacağına değinilmektedir ve Trablusgarp'ın çok sayıda fotoğrafına yer verilmektedir. Haziran 1912 28. sayısında¹⁰ çıkan yazıda ise Cezayirli Emir Abdülkadir torunu ve Emir Ali Paşa'nın oğlu olan Emir Abdülkadir'in fotoğrafı verilerek Trablusgarp'ta Fransızlar'a ve İtalyanlar'a karşı direnişinden bahsedilmekte ve hükümet tarafından desteklenmesi gerektiği belirtilmektedir. Osmanlı Devleti Cezayir'in işgalini dolaylı yollarla engellemeye çalışmış, bölgenin önemli liderlerinden Konstantin Beyi Hacı Ahmed ile Emir Abdülkadir'in 19.yüzyıldaki direniş hareketlerini desteklemiştir. Cezayir'in işgal edildiği dönemde Kuloğullarından olan Hacı Ahmed Bey 70 yaşlarındadır. Emir Abdülkadir ise 26 yaşındadır. 17 yıl süren direnişleri Fransa'nın Cezayir'i resmen işgalini ve ilhakını geciktirmiştir. Her ikisi de halk tarafından sevilen, Fransızlar'a karşı topraklarını savunan etkili kişilerdir. Ancak Hacı Ahmed Bey Fransızlar'a esir düşerek 1848'de vefat etmiş, Emir Abdülkadir de 1847'de teslim olmak zorunda kalmıştır¹¹. Sonrasında Mısır'a geçen Emir Abdülkadir'in oğlu Emir Ali Paşa'nın ve torunu Emir Abdülkadir'in Trablusgarp'ta İtalyanlar'a karşı direnişi sürdürdüğü belirtilmektedir.

Donanma Mecmuası- Haziran 1912, Sayı 28.
Cezayirli Emir Abdülkadir'in Torunu, Emir Ali Paşa'nın oğlu Emir Abdülkadir

¹⁰R.Haziran 1328/M.Haziran 1912. Sayı 28.

¹¹NAM (M.) : « İşgalden İstiklale Cezayir », *Tarih Dergisi*, Sayı 55 (2012/1), İstanbul, 2013, s. 155-187.

Donanma Mecmuası'nın Ekim 1914 63. sayısında¹² I. Dünya Savaşı'nın henüz yeni başladığı bir zamanda Avrupa Devletleri arasında yapılan ittifaklardan bahsedilerek Almanya'nın Girit-Yunan İhtilali ve Süveyş sorusunda Osmanlı Devleti tarafında yer aldığı belirtilmektedir. İngiltere ise, Almanya ve özellikle Akdeniz'de Türk-Alman birliğini önlemek amacıyla Cezayir ve Tunus'un Fransa tarafından işgaline olumlu bakmış, İtalya ve İspanya'nın da tarafsız kalması için Mağrip siyasetlerine ve işgallerine göz yummuştur. Dergide Fransa'nın Tunus ve Cezayir'de seferberlik ilan etmesinden bahsedilmekte ve Cezayirli askerlerin fotoğrafına yer verilmektedir. Fransa savaşın başında tüm sömürgelerinde seferberlik ilan ederek öncelikle Müslüman askerlerinin ön cephelere gönderilmesini sağlamıştır. Tunus ve Cezayir'de seferberlik ilanına halkın ancak % 10'unun uyduğu, Cezayir'in Fransız valisinin bu konuda halkı uyarması ve hatta zorlanması istenmekteydi. Cezayir ve Tunus halkı ise Osmanlı devletine karşı açılan cephelerde savaşmayı reddeden bir tutumdaydı.

Donanma Mecmuası - Ekim 1914,Sayı 63. Fransa tarafından zorla askere alınan Cezayirli

19. ve 20. yüzyıllarda Mağrip toprakları kaybedilmesine rağmen, Cezayir, Tunus ve Trablus, Osmanlı Devleti'nin cihat siyasetinde önemli bir rol oynadı. Osmanlı hükümeti ve müttefiği

¹²R.Teşrinievvel 1330/M.Ekim 1914. Sayı 63.

**Donanma Mecmuası'na Göre
Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. ve 20. Yüzyıllarda Mağrip Siyaseti**

Almanya, cihadın ilan edilmesiyle Türkiye dışındaki tüm Müslümanların da savaşa dahil edilmesini amaçlıyorlardı. Özellikle 14 Kasım 1914 tarihinde ilan edilen Cihad-ı Ekber Osmanlı topraklarındaki Müslümanlar dışında, Cezayir, Hindistan, Afganistan gibi İslam ülkelerine yönelik propaganda çalışmasının bir parçasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girişiyle, Osmanlı basını İslami bir söylem benimserken kamuoyuna cihadın dünyadaki İslam ve Müslümanları kurtarmasının gerekliliğini açıklıyordu. Bu yayınlardan biri olan Donanma Mecmuası'nda da cihat ile ilgili çok sayıda yazı yayınlandı. Derginin Kasım 1914 69. sayısında¹³ ve Kasım 1915 115. sayısında¹⁴ Cihadı Ekber ilanına ve birinci yılında dünya Müslümanları üzerindeki etkisine büyük yer verilmiştir. Dergide Cezayir isyanının lideri Emir Abdülkadir'in halifeyi Müslüman dünyasının lideri olarak övüp kendisinden yardım istemesinden bahsedilmiş ve Sultan II. Abdülhamid dönemindeki Panislamizm siyasetinin Mağrip'te etkili olduğu açıklanmıştır. Cihadı Ekber ilanının gerçekleştiği gün 14 Kasım 1914 tarihinde yapılan mitingde, Fransızlar tarafından Cezayir'den toplanıp savaşa gönderilen ve Almanya tarafından esir edilen askerler İstanbul'a getirilmiş ve halka gösterilmiştir.¹⁵ Bu gösteri Osmanlı kamuoyuna, Osmanlı sultanının halife olarak tüm Müslümanlarca tanındığını ve desteklendiğini göstermeyi amaçlamaktadır. Miting sonrasında basında çıkanlar haberlerden cihat ilanının tüm Müslüman-Türk nüfusu etkilediği anlaşılmaktadır.

Savaşta Müslümanların önemi büyüktü. Özellikle İngiliz ve Fransızlar'ın sömürgelerine yönelik Osmanlı hükümetinin İslamiyet ve cihat çağrılarını engellemesi gerekiyordu. Derginin Aralık 1914 72. sayısında¹⁶ Tunus'ta 1,8 milyon Müslümana karşı 46.000 Fransız olmak üzere 172.000 Avrupalı, Cezayir'de ise 4,7 milyon Müslümana karşı 500.000 Fransız bulunduğu belirtilmektedir. Marc Ferro'ya göre "Fransız yerleşimciler bir yağ lekesi gibi yayılmaktaydı. 1871-1881 yılları arasında 3000'e yakın Fransız,

¹³R.Teşrinisani 1330/M.Kasım 1914. Sayı 69.

¹⁴R.Teşrinisani 1331/M.Kasım 1915. Sayı 115.

¹⁵"Dünkü İhtifal-i Muhteşem", İkdam Gazetesi, 15 Kasım 1914/ 2 Teşrinisani 1330.

¹⁶R.Kanunuevvel 1330/M.Aralık 1914, Sayı 72.

Cezayir’e kalıcı olarak yerleşmişti. Fransız Afrika Komitesi Oran bölgesinde kabilelerin işbirliğini sağlamak için Cezayir valisine para aktarıyordu.”¹⁷ Nitekim araştırmalara ve kayıtlara göre 1839 yılında Cezayir’deki Fransız sayısı 11.000, 1848 yılında 62.000, 1857’de 131.000, 1876 yılında 227.000 iken 1927 yılına gelindiğinde ise Avrupalılar’ın nüfusu 833.000’di.¹⁸ Dergide ayrıca Fransızlar’ın Cezayir’i işgalinden sonra 50.000 kadar Cezayirli’nin göç ederek Osmanlı topraklarında uygun yerlere yerleştirildiği ve kendilerine yardım edildiğinden bahsedilmektedir. Bununla birlikte Mağrip Müslümanlarını uzun yıllar ihmal eden Osmanlı Devleti’nin bu toprakları kaybetmekte hatasının büyük olduğu açıklanmaktadır. Özellikle bu bölgelerin son zamanlarda sürgün yeri olarak görülmesi, basiretsiz yöneticilerin atanması ve işgallerde yardım gönderilememesi yapılan hatalar olarak sıralanmaktadır.

Donanma Mecmuası-Aralık 1914, Sayı 72. Almanlar Tarafından Esir Edilen Cezayir Müslümanları

¹⁷FERRO (M.) : *Sömürgecilik Tarihi*, Çev: Muna Cedden, İmge Yayınları, İstanbul, 2002, s.130-131.

¹⁸Nam, a.g.e., s. 155-187.

Derginin Ocak 1915 76.¹⁹ve 78. sayılarında²⁰Cezayir'in Fransızlar tarafından işgaline ve Emir Abdülkadir'in direniş mücadelesine büyük yer verilmiştir. Cezayir'in vatansever Beni Haşim kabilesinden olduğu belirtilen Emir Abdülkadir'in 1832 yılında Cezayir'in yönetimine geçtiği ve cihat ilan ettiği aktarılmaktadır. Emir Abdülkadir, Tilemsan ve Vahran'ı (Oran) geri aldıktan sonra 1834 yılında Fransa'yla Mişel Antlaşması'nı yaptı ve bu ateşkesten yararlanarak düzenli bir ordu kurmaya çalıştı. Sonrasında 1837 yılında Tafna Antlaşması'nı imzalayarak Cezayir'in batı kesimlerini Fransızlar'dan kurtardı. Dergiye göre Osmanlı Devleti'nin Cezayir'den çekilmesi üzerine Emir Abdülkadir'in burada bir düzen kurmaya ve dağınık haldeki halkı Fransızlar'a karşı organize etmeye çalıştığı açıklanmaktadır. İslâm esaslarına dayalı bir devlet kurmak için çaba gösterdiği ve imkanı olan herkesten zekât toplamaya çalıştığı belirtilerek, bu süre içinde başkent İstanbul'dan 300.000 Osmanlı lirası gönderildiği açıklanmaktadır. Ayrıca Çengeloğlu Tahir Paşa'nın 3 firkateynle Fransızlar'ın işgaline karşı Cezayir'e gönderildiği yazılmaktadır. Ancak Emir Abdülkadir'in Fransızlar'ın güçlü işgali karşısında dayanamayarak geri çekildiği ve 1847 yılında tutuklandığı önce İstanbul'a gönderildiği, sonrada Şam'a geçtiği ve burada 1883 yılında vefat ettiği belirtilmektedir.²¹ Emir Abdülkadir'in hem Cezayir'de, hem de Mısır ve Suriye'de gösterdiği yararlılık ve destek nedeniyle Osmanlı yönetimi tarafından mecidiye nişanıyla ödüllendirildiği belirtilmektedir. Abdülkadir'in oğlu Emir Ali Paşa'nın ve torunu Emir Halid'in de Kuzey Afrika'da işgallere karşı çıktıkları, Fransız ve İngilizler'e karşı savaştıkları belirtilmektedir.

Derginin Ocak 1916 124. sayısında²²ve Şubat 1916 128. sayısında²³ Fransızlar'ın çok övündükleri medeniyet ve insan haklarında Cezayirliler ve Afrikalı Müslümanlar söz konusu olduğunda aynı davranmadıkları, Cezayirliler'i öldürdükleri, haklarını elinden aldıkları ve kötü şartlarda çalıştırdıkları açıklanmaktadır. İslam kardeşliğinin tüm dünyada birbirine destek

¹⁹R.Kanunuevvel 1330/M.Ocak 1915. Sayı 76.

²⁰R.Kanunusani 1330/M.Ocak 1915. Sayı 78.

²¹Nam, a.g.e., s. 155-187.

²²R.Kanunuevvel 1331/M.Ocak 1916. Sayı 124.

²³R.Kanunusani 1331/M.Şubat 1916. Sayı 128.

vermek olduğu ve bunun Avrupalılar'ın uyguladığı gibi bir emperyalizm olmadığı, geçmişte Garp Ocakları'nda Türkler'in buradaki halkla uyum içinde yařadđı ve Türk devletinin bir emperyalizm siyasetiyrtmediği belirtilmektedir. Fransız ve İtalyanlar'ın Mağrip bölgesine topraklarının verimliliği, tarım ürünlerinin çokluğu ve Avrupa'ya yakınlığı nedeniyle yöneldiği, Avrupa'nın yaklaşık 50 yıldır bu bölgeden beslendiği açıklanmaktadır. Fransa'nın yaklaşık yarım milyon Avrupalıyı Cezayir'e yerleştirerek yerli halkın elinden aldığı toprakları bu yabancılara dağıttığı, 1881 yılında ıkarılan Yerli Kanunu'yla (Code de l'Indignat) Cezayirliler'i ikinci sınıf halk konumuna düşürdüğü belirtilmektedir.²⁴Cezayir'deverimli kuzey bölgeleri ele geçiren Fransızlar'ın topraklarında üretim arttığı, toprakları elinden alınan ve dağlık-kurak kesimlerde kalan Cezayirliler'in ise ikinci sınıf insan durumunda fakirlik, hastalık ve kötü yaşam şartlarına mahkum bırakıldığı açıklanmaktadır. Ayrıca savaş sırasında Fransız silah fabrikalarında ve ordusunda çalıştırılmak üzere 100.000 Cezayirli'nin zorla askere alındığı belirtilmektedir. Marc Ferro'ya göre “General Thomas Robert Bugeaud'un Cezayir'in işgali ve smrgeleştirilmesindeki uygulamalarında olduğu gibi Fransa'nın başarısı tarım, ticaret, gümrükler gibi çıkar kaynaklarının ele geçirilmesine olduğu kadar buradaki halkın ağır koşullarda alıştırılmasına ve boyun eğdirilmesine de bağlıydı.”²⁵Bu değerlendirmeye göre açıktır ki Fransa'nın sömürge siyasetinin ekonomik ve dinizellikler gösterse de, halkı cahil bırakma, fakirleştirme ve hakların gaspı hatta soykırım temeline dayandığı söylenbilir.

Kasım 1917 146. sayısında²⁶ Almanlar tarafından 14.000 Müslüman esir alındığını bunun 7-8.000 kadarının Cezayirli ve Tunuslu olduğu, bu esirlerin Osmanlı Devleti'ne verilmesi gerekliliğinden bahsedilmektedir. Savaşın sonuna doğru eski Osmanlı topraklarında özellikle Mağrip'te Müslümanlık ve Osmanlı yönetiminin adilliğine vurgu yapılarak buradaki halkın desteğini uyandırma amaçlanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin genel siyasetinin cihadı ekber ve halifelik üzerinden savaşa katılan Müslümanlar'ın Osmanlı

²⁴Nam, a.g.e., s. 155-187.

²⁵Ferro, a.g.e., s.142-143.

²⁶R.Teşrinisani 1333/M.Kasım 1917. Sayı 146.

Donanma Mecmuası'na Göre Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. ve 20. Yüzyıllarda Mağrip Siyaseti

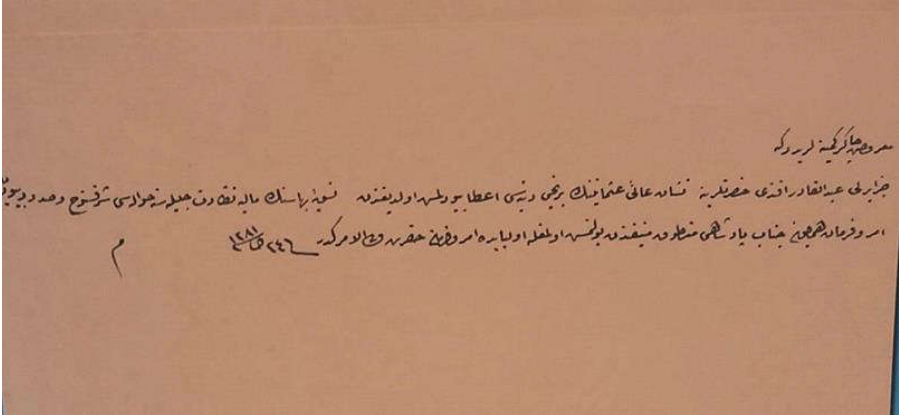
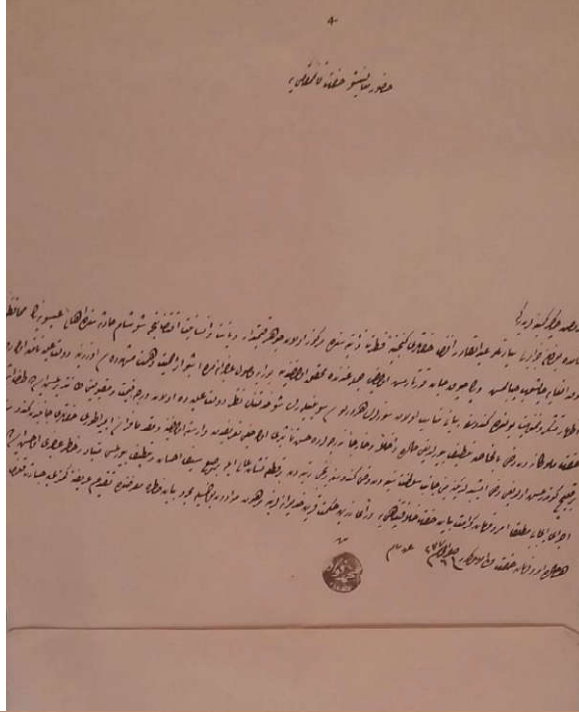
Devleti'ne karşı savaşmasının engellenmesi yönünde olduğu görülmektedir.

Donanma Mecmuası - Ocak 1915. Sayı 76. Merhum Emir Abdülkadir ve Cihad-ı Ekber'den sonra Emir Ali Paşa'nın Berlin'e gidişi

Donanma Mecmuası - Ocak 1915. Sayı 78. Osmanlı Mebusu Emir Ali Paşa ve Emir Abdülkadir'in torunu Emir Halid

BOA.I.HR.12335/1860–BOA.AMKTUM.425-27/1864
Emir Abdülkadir'in ödüllendirilmesi

4. Sonuç

Osmanlı Devleti 19.yüzyılda ordudaki sıkıntılar, Balkanlar'daki isyan ve bağımsızlıklar, Akdeniz yolunun kapanması gibi nedenlerle Osmanlı toprağı sayılan Cezayir'in işgali karşısında ciddi bir girişimde bulunamamış, sorunu diplomatik

açından çözüme yoluna gitmiştir. Diğer taraftan dolaylı yollarla Cezayir'in işgalini engellemeye çalışmış, bölgenin önemli liderlerinden Hacı Ahmed Bey ile Emir Abdülkadir'in direniş hareketlerini desteklemiştir. Osmanlı Devleti savaşın başında cihat ilan ederek İtilaf Devletleri'nin Müslüman sömürgelerindeki toplumsal hareketleri canlandırmak ve buralardaki halkın kendisine karşı savaşmalarını engellemek istemiştir. Bu istek özellikle Mağrip topraklarına ve Hindistan-Afganistan gibi ülkelere yöneliktir.

Donanma Mecmuası'nda vatanın birlik ve beraberliğine, Türk milliyetçiliğine yönelik söylemler, geçmişteki yönetim hatalarına değinilerek eleştiriler yapılmış ve dergi aracılığıyla kamuoyuna duyurulmuştur. Dergideki Cezayir ile ilgili haber ve makaleler değerlendirildiğinde Cezayir ve Mağrip topraklarının kaybedilmesine rağmen, devlet için önemli olduğu, buradaki Müslüman halkın hilafetin birleştiriciliği altında davranmalarının ve Osmanlı Devleti'yle birlikte hareket etmelerinin sağlanması gerekliliğine vurgu yapıldığı görülmektedir. Ayrıca Fransızlar'ın Mağrip topraklarındaki halkı öldürdükleri, buradaki Müslümanların haklarını elinden aldıkları ve kötü şartlarda çalıştırdıkları, Avrupalıları buralara yerleştirerek toprakları yerli halkın elinden aldıkları belirtilmektedir.

Kaynaklar:

-“Cezayir Sevahilinin Bombardımanı” Tanin Gazetesi, R.25 Temmuz 1330/H. 7 Ağustos 1914.

-Donanma Mecmuası, Matbaa-i Hayriyye, Matbaa-i Osmani, İstanbul.

- R.Haziran 1328/M.Haziran 1912. Sayı 28.
- R.Kanunuevvel 1330/M.Aralık 1914, Sayı 72.
- R.Kanunuevvel 1330/M.Ocak 1915. Sayı 76.
- R.Kanunuevvel 1331/M.Ocak 1916. Sayı 124.
- R.Kanunusani 1330/M.Ocak 1915. Sayı 78.
- R.Kanunusani 1331/M.Şubat 1916. Sayı 128.
- R.Temmuz 1327/M.Temmuz 1911. Sayı 17.
- R.Teşrinievvel 1330/M.Ekim 1914. Sayı 63.
- R.Teşrinisani 1330/M.Kasım 1914. Sayı 69.
- R.Teşrinisani 1331/M.Kasım 1915. Sayı 115.
- R.Teşrinisani 1333/M.Kasım 1917. Sayı 146.

- “Dünkü İhtifal-i Muhteşem”, İkdâm Gazetesi, 15 Kasım 1914/ 2 Teşrinisani 1330.
- FERRO (M.)** : *Sömürgecilik Tarihi*, Çev: Muna Cedden, İmge Yayınları, İstanbul, 2002.
- KILIÇ (O.)** : «Beylerbeyilerden Dayılara Cezayir-i Garp Vilayeti/Eyaleti'nin Yönetimi ve Yöneticileri», *Cappadocia Journal of History And Social Sciences*, Vol.9, 2017, s. 418-439.
- KURAN (E.)** : *Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karsısında Osmanlı Siyaseti*, İÜEF Yayınları, İstanbul, 1957.
- NAM (M.)** : «İşgalden İstiklale Cezayir », *Tarih Dergisi*, Sayı 55 (2012/1), İstanbul, 2013, s. 155-187.
- NEMLIOĞLU KOCA (Y.)** : «TCG Yavuz: Kocaeli'nde Bir Sancak Gemisi », *Uluslararası Kocaeli Tarihi Sempozyumu III*, C.4, 2016, s. 2443-2468.
- ÖZCELİK (S.)** : *Donanma-yi Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti*, TTK yayınları, Ankara, 2000.
- PARMAKSIZOĞLU (İ.)** : « Kemal Reis », *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, VI. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 1977, s. 566-569.
- UYANIKER (F.)** : « I. Dünya Savaşı'nda Mecidiye Kruvazörü'nün Ruslar Tarafından Ele Geçirilmesi, Rus Donanmasındaki Faaliyetleri ve Geri Alınma Süreci », *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIX/38, 2019, s.27-74.
- UZUNÇARŞILI (İ.H.)** : *Osmanlı Tarihi*, C. III. TTK Yayınları, Ankara.